

SPECJALNA SZKOŁA PRZYSPOSABIAJĄCA DO PRACY – JAKO ETAP W DRODZE DO AUTONOMII ZAWODOWEJ – WYBRANE ASPEKTY

Wstęp

Specjalna szkoła przysposabiająca do pracy jest miejscem wyjątkowym pod każdym względem. Uczęszczają do niej uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz z niepełnosprawnościami sprzężonymi. Stąd też stoją przed nią, jako instytucją i przed osobami zaangażowanymi w jej funkcjonowanie, zadania obejmujące liczne obszary, w tym edukacyjne, rehabilitacyjne, rewalidacyjne i związane z praktycznym przygotowaniem uczniów do pełnienia różnych ról społecznych. Wielobszarowość oddziaływań skorelowana jest z różnymi możliwościami uczniów, a także ich licznymi ograniczeniami i trudnościami.

Celem pracy jest analiza możliwości jakie stwarza specjalna szkoła przysposabiająca do pracy osobom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz z niepełnosprawnościami sprzężonymi w procesie przygotowania do samodzielności, w tym samodzielności zawodowej. Eksploracja problematyki przeprowadzona została na podstawie przeglądu zawartości stron internetowych wybranych placówek. Rozważania poprzedzone zostały krótką charakterystyką niepełnosprawności intelektualnej w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz specyfiką niepełnosprawności sprzężonej.

¹ dr hab., jtruszkowska@pwsip.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2487-088X

Niepełnosprawność intelektualna

Pojęcie niepełnosprawności jest różnie definiowane i ujmowane. Na potrzeby niniejszej pracy uwaga zostanie zwrócona na ujęcie przyjęte przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), w którym zakłada się, że się „*niesprawność (impairment)* – każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym; *niepełnosprawność (disability)* – każde ograniczenie bądź niemożność (wynikające z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia w sposób lub w zakresie uznawanym za typowe dla człowieka; *ograniczenia w pełnieniu ról społecznych (handicap)* – ułomność określonej osoby wynikająca z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczająca lub uniemożliwiająca pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi, płci oraz zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami”².

Ponieważ analizowane są kwestie specyfiki specjalnych szkół przysposabiających do pracy warto wskazać na specyfikę funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną stopnia umiarkowanego i znacznego oraz osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną należy zwrócić uwagę na trzy cechy charakterystyczne, do których należą: problemy poznawcze, problemy związane z zachowaniem przystosowawczym i potrzeba wspierania w samodzielnym i niezależnym życiu³.

Do najbardziej powszechnych i charakterystycznych cech osób z niepełnosprawnością intelektualną należy zaburzenie zdolności poznawczych. Nawet proste zadania sprawiają trudność tym osobom. Zaburzenia te implikują także nieprawidłowości w procesie komunikacji, ponieważ treść komunikatu jest trudniejsza zarówno do przekazania jak i zrozumienia. Poza tym nauka nowych umiejętności, przechowywanie i przypominanie sobie informacji, wykorzystywanie wiedzy adekwatnie do sytuacji nie jest proste. Proces zapamiętywania bywa zakłócany, przez co samo zapamiętywanie bywa mało skuteczne lub mało szczegółowe. Zarówno pamięć krótkotrwała, jak i długotrwała są istotnie zaburzone⁴.

Na uwagę zasługuje także fakt, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają trudność z uczeniem się mimowolnym, tj. w sposób niezaplanowany, w toku codziennych aktywności. Wiele z tych osób niemal każdego dnia na nowo opanowuje umiejętności konieczne do funkcjonowania w domu, szkole i innych sytuacjach społecznych⁵.

W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną wyróżnia się stopnie: lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki. Niepełnosprawność intelektualna w stopniu umiarkowanym, poziom intelektualny właściwy dla dzieci w wieku 10-12 lat – ograniczony zakres rozumienia oraz komunikacji werbalnej. Zakres czynności,

² Za: Kupisiewicz, M. (2013). *Słownik Pedagogiki Specjalnej*, Warszawa: PWN, s. 213.

³ Smith, D.D. (2009). *Pedagogika specjalna. Podręcznik akademicki*. Tom 1, Warszawa: Wydawnictwo APS, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 245.

⁴ Tamże, s. 246.

⁵ Tamże, s. 247.

samoobsługowych i umiejętności ruchowych jest istotnie ograniczony. Wykonują proste i praktyczne czynności, ale potrzebują codziennego nadzoru. Potrafią nawiązać kontakt i angażować się w proste działania społeczne⁶.

Niepełnosprawność intelektualna w stopniu znacznym – poziom intelektualny właściwy dla dzieci w wieku 3-6 lat. Sposób funkcjonowania zbliżony do funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w stopniu umiarkowanym. Częściej jednak pojawia się uszkodzenie słuchu, gorszy jest też rozwój mowy. Stwierdza się także inne deficyty świadczące o znacznym uszkodzeniu ośrodkowego układu nerwowego⁷.

Dzieci oraz młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym charakteryzują się istotnymi uszkodzeniami centralnego układu nerwowego, co powoduje liczne trudności przejawiające się m. in. poprzez⁸:

- bełkotliwą niewyraźną mowę z licznymi agramatyzmami,
- ubogi zasób słów,
- sugestywność w zachowaniu,
- trudności w przyswajaniu pojęć abstrakcyjnych, rozumieniu zależności logicznych,
- rozwój poznawczy na poziomie przedoperacyjnym,
- zdolność do spostrzegania małej ilości elementów i niewłaściwe ujmowanie relacji między przedmiotami,
- myślenie spowolnione,
- znikomą trwałość pamięci, sztywność i małe zróżnicowanie emocji,
- zdolność do opanowywania popędu słabo rozwinięta, niski poziom uczuć wyższych, impulsywność zachowań i brak umiejętności przewidywania konsekwencji, zaburzenie lub zmiana znanego porządku powodują niezadowolone i rozdrażnienie,
- wahania nastroju bez wyraźnego bodźca,
- reakcje ochronne i obronne nieadekwatne do bodźca.

Analizując rolę specjalnych szkół przysposabiających do pracy w procesie przygotowania absolwentów do w miarę możliwości samodzielnego funkcjonowania należy także odnieść się do uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną.

Niepełnosprawność sprzężona

W literaturze przedmiotu można znaleźć różne definicje i ujęcia niepełnosprawności sprzężonej. Nie wdając się w polemikę z różnymi stanowiskami, do analiz w niniejszej pracy przyjęto jedną definicję.

Niepełnosprawność sprzężona to „współistniejące, złożone, wielorakie zaburzenie stanowiące odrębną formę upośledzenia. Niepełnosprawność sprzężona jest wynikiem wystąpienia u dziecka: niesłyszającego lub słabo słyszającego, niewi-

⁶ Rafał-Łuniewska, J., *Wskazania do pracy z uczniem z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim*, s. 2. www.ore.edu.pl (dostęp z dnia 10.05.2021).

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, s. 8-9.

domego lub słabowidzącego, z niepełnosprawnością ruchową, z upośledzeniem umysłowym albo autyzmem, co najmniej jeszcze jednej z wymienionych niepełnosprawności spowodowanych przez jeden lub więcej czynników endo lub/i egzogennych działających łącznie lub kolejno w różnych okresach życia dziecka”⁹.

Współwystępowanie co najmniej dwóch niepełnosprawności znacząco determinuje możliwości samodzielnego funkcjonowania w różnych obszarach życia społecznego. Mówiąc o niepełnosprawności sprzężonej mówimy o jednoczesnym występowaniu np. niepełnosprawności intelektualnej i słabego widzenia, słabego słyszenia lub niepełnosprawności ruchowej albo autyzmu.

W procesie orzecznictwa na potrzeby edukacji, realizowanego przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną, nie orzeka się niepełnosprawności sprzężonej z niepełnosprawności spoza kafeiterii określonej w rozporządzeniu¹⁰.

Pojęcie niepełnosprawność sprzężona stosowane bywa wymiennie z pojęciem niepełnosprawność złożona lub wieloraka. Złożone zaburzenia rozwojowe powodowane są często uszkodzeniami ośrodkowego układu nerwowego. Stąd też mówi się o neuroniepełnosprawności, w której przejawy funkcjonowania dziecka są absolutnie indywidualne i znacznie bardziej złożone niż połączenie dwóch kategorii niepełnosprawności. Warto np. podkreślić, że porażeniu mózgowemu, oprócz niepełnosprawności ruchowej, towarzyszą deficyty rozwojowe, np. słaba koncentracja uwagi, zaburzenia percepcji wzrokowej, słuchowej, niewyraźna mowa lub jej całkowity brak i inne. Poza tym wśród objawów towarzyszących można wskazać poważne zaburzenia zachowania, cechy spektrum autyzmu, zaburzenia psychiczne¹¹.

Dzieci i młodzież z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego, wydanego przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną, ze względu na niepełnosprawność intelektualną w stopniu umiarkowanym i niepełnosprawności sprzężone mogą uczyć się zarówno w szkołach ogólnodostępnych, jak i specjalnych.

Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym, którzy realizują obowiązek szkolny w szkole ogólnodostępnej uczestniczą w zajęciach, a ich kształcenie oparte jest o założenia Indywidualnego Programu Terapeutyczno-Edukacyjnego. Organizacja nauczania wynika z odrębnej podstawy programowej i ramowego planu nauczania. Uczniowie ci otrzymują wyłącznie oceny opisowe, tak z zajęć edukacyjnych jak i z zachowania¹². Uczniowie kończący ósmą klasę bardzo często kontynuują naukę w specjalnej szkole przysposabiającej do pracy. Do tej szkoły też trafiają uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym.

⁹ Kupisiewicz, M. (2013). *Słownik Pedagogiki Specjalnej*, Warszawa: PWN, s. 215.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz.U. poz.1578.

¹¹ Dońska-Ołoszko, M. (2016). Koncepcja edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną. W: A., Smyczek, M., Dońska-Ołoszko (red.). *Edukacja uczniów z niepełnosprawnością lekką i sprzężoną*. Warszawa: ORE, s. 5. <https://www.ore.edu.pl/2015/03/niepelnosprawnosci-intelektualna/> (dostęp z dnia 13.07.2021).

¹² Rafał-Łuniewska, J., *Wskazania do pracy ...*, dz. cyt., s. 9-10.

Przygotowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym lub niepełnosprawnością sprzężoną do samodzielności jest trudne i wymaga wielu kompatybilnych działań. Należy pamiętać że „Życie w otwartym środowisku jest ściśle związane ze znajomością zasad obowiązujących w życiu społecznym, z rozumieniem ich, a także umiejętnością ich przestrzegania i odpowiedzialnością w relacjach społecznych”¹³. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną doświadczają istotnych trudności w procesie przystosowania społecznego czyli w dostosowaniu się do wymagań i oczekiwań środowiska jak też tzw. dojrzałości społecznej rozumianej jako umiejętność wchodzenia w określone role społeczne, zawodowe, rodzinne, przyjacielskie oraz partnerskie. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną znacznie różnią się między sobą poziomem funkcjonowania społecznego. Determinują go określone dysfunkcje organiczne oraz określone postawy społeczne, które ujawniają się w bezpośrednich kontaktach międzyludzkich. Duże znaczenie ma wizerunek osoby niepełnosprawnej intelektualnie w środowisku. Często negatywny obraz zbudowany na postrzeganiu ograniczeń, braków, tworzy postawy nadopiekuńcze, polegające na wyręczaniu osób niepełnosprawnych intelektualnie, co prowadzi do minimalizowania oczekiwań wobec nich. Poprzez takie postawy kreuje się obraz osoby niepełnosprawnej jako nieporadnej, a w ten sposób kształtowana jest jej osobowość, w której dominuje rezygnacja, niechęć do działania, lęk¹⁴.

Specjalna szkoła przysposabiająca do pracy

Specjalna szkoła przysposabiająca do pracy jest specyficzną i wyjątkową przestrzenią, w której mają miejsce różne aktywności uczniów, przejawiają się ich emocje i doświadczenia. Może też być niezwykle ważnym miejscem doświadczania otaczającego świata i budowania tożsamości uczniów”¹⁵.

Zgodnie z założeniem ustawodawcy celem edukacji uczniów zarówno z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, znacznym, jak i niepełnosprawnościami sprzężonymi, jest efektywne ich przygotowanie do dorosłości. W procesie kształcenia zwraca się uwagę na praktyczne przysposobienie do pracy na otwartym i chronionym rynku pracy¹⁶. Ważne jest także, aby w toku nauki

¹³ Sidor, B. (2009). Podmiotowość osoby z niepełnosprawnością umysłową. W: A., Klinik (red.). *Edukacja jako proces socjalizacji osób niepełnosprawnych*. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych, Tom 10, Kraków: Wydawnictwo Impuls, s. 81.

¹⁴ Kijak, R.J. (2013). *Niepełnosprawność intelektualna. Między diagnozą a działaniem*, Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, s. 36-37.

¹⁵ Woynarowska, A. (2014). Zadania szkół przysposabiających do pracy jako miejsc wsparcia dorastania młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną do bycia dorosłym. *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, Nr 14, s. 164. <https://niepelnosprawnosci.ug.edu.pl/archiwum-pdf/niepelnosprawnosci14.pdf> (dostęp z dnia 04.07.2021).

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego

uczniowie utrwalali i poszerzali zdobytą wcześniej wiedzę, doskonalili umiejętności oraz kompetencje społeczne. Istotne jest też, aby kształtowali nowe umiejętności i zdolności adaptacyjne, dzięki którym osiągną samodzielność i niezależność w funkcjonowaniu¹⁷.

Analizując szanse edukacyjne i zawodowe uczniów szkół przysposabiających do pracy uwzględnia się przede wszystkim ich możliwości i mocne strony. Koncentracja na zasobach pozwala na osiąganie takich celów jak¹⁸:

- rozwijanie zaradności i niezależności życiowej;
- doskonalenie własnych kompetencji społecznych;
- kształtowanie umiejętności związanych z troską o zdrowie własne i innych;
- kreowanie postawy ciekawości, otwartości oraz poszanowania innych ludzi;
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za własne wybory, wnioskowanie i przewidywanie konsekwencji;
- rozwijanie umiejętności wchodzenia i utrzymywania relacji interpersonalnych, stymulowanie rozwoju poznawczego; wdrażanie do pracy wykonywanej samodzielnie i w zespole;
- kształtowanie kompetencji zawodowych i postawy wobec pracy, umiejętności autoprezentacji, zdobywania i utrzymania zatrudnienia;
- powiększanie zakresu możliwości do podejmowania decyzji w obszarze celowej aktywności zawodowej adekwatnie do możliwości;
- wyposażenie w umiejętności i wiedzę, dzięki którym będą mogli korzystać z wolności i praw człowieka.

Uczniowie w szkole przysposabiającej do pracy przygotowujący są do poruszania się po rynku pracy, aktywnego uczestnictwa w różnych formach życia społecznego oraz kulturalnego, pełnienia różnych ról społecznych. Zdobywają umiejętność samodzielnego załatwiania spraw urzędowych, w tym w instytucjach wspierających osoby z niepełnosprawnościami. W codziennych sytuacjach życiowych kształtują swoje umiejętności komunikacyjne, czytania i pisanie, jak też umiejętności matematycznych koniecznych w codziennym życiu. Uzyskują pomoc doradcy zawodowego, mogą brać udział w indywidualnych i grupowych konsultacjach. W toku nauki uczniowie mają możliwość nawiązania kontaktu z pracodawcami z różnych sektorów oraz branż, uczestniczą w praktykach także z udziałem trenerów pracy¹⁹.

W szkole przysposabiającej do pracy prowadzone są²⁰:

- a. zajęcia edukacyjne, w tym:
 - funkcjonowanie osobiste i społeczne,
 - zajęcia rozwijające komunikowanie się,
 - zajęcia kształtujące kreatywność,

dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej opracowane zostały szczegółowe wytyczne co do form zajęć w szkole specjalnej przygotowującej do pracy, Dz.U.2017, poz. 356

¹⁷ Dz.U.2017, poz. 356

¹⁸ Dz.U. 2016, poz. 356.

¹⁹ Dz.U. poz. 356.

²⁰ Dz.U. poz. 356.

- przysposobienie do pracy,
- wychowanie fizyczne,
- etykę;

b. zajęcia rewalidacyjne.

Zajęcia z zakresu funkcjonowania osobistego i społecznego obejmują doskonalenie wiadomości i umiejętności, które uczniowie zdobyli w toku wcześniejszej nauki, w tym w zakresie czytania, pisania, pojęć matematycznych, które są niezbędne w życiu dorosłego człowieka. W ramach tych zajęć uczniowie poznają nowe wiadomości i nabywają nowe umiejętności z zakresu środowiska społeczno-kulturowego, są przygotowywani do pełnienia ról społecznych i kształtują niezbędne kompetencje społeczne. Zajęcia rozwijające komunikowanie się służą procesowi dalszego rozwijania umiejętności komunikacyjnych zarówno z osobami z najbliższego, jak i dalszego otoczenia. Zajęcia kształtujące kreatywność służyć powinny: motywowaniu do aktywności, wyrażania emocji, kształtowania zainteresowań, rozwijanie postawy ciekawości, budowanie pozytywnego wizerunku siebie. Celem zajęć z wychowania fizycznego jest rozwijanie sprawności i kondycji fizycznej. W toku zajęć z etyki uczniowie wprowadzani są w świat wartości, uwrażliwiani są na poszukiwanie wszelkich przejawów dobra. Natomiast zajęcia rewalidacyjne mają charakter terapeutyczny, usprawniający oraz korekcyjny. Z założenia zajęcia te mają być skoncentrowane na mocnych stronach ucznia.

Analiza wybranych programów i ofert

W celu stwierdzenia w jaki sposób realizowane są założenia specjalnej szkoły przysposabiającej do pracy dokonano przeglądu programów i ofert wybranych szkół zamieszczonych na stronach internetowych szkół. Placówki te zlokalizowane są w różnych miejscach Polski, w miejscowościach różnej wielkości.

Na podstawie danych zgromadzonych w toku analizy stron internetowych można stwierdzić, że wszystkie wybrane do analiz szkoły realizując zadania wpisane w podstawę programową i dostosowują swoją ofertę do rynku pracy i możliwości uczniów. Należy jednak podkreślić, że zawartość informacji na stronach internetowych jest bardzo różna, od bardzo ogólnych do dość szczegółowych, dlatego też prezentacja ofert wybranych szkół ma formę opisową.

Specjalna Szkoła Przysposabiająca do Pracy w Legnicy w ramach zajęć przysposabiających do pracy wdraża takie obszary tematyczne jak: opieka nad zwierzętami i zakładanie małych hodowli, dbanie o zdrowie, pielęgnowanie chorych, osób starszych i małych dzieci, ceramika, sporządzanie i przygotowywanie posiłków, wytwarzanie przedmiotów dekoracyjnych i biżuterii, elementy bukietarstwa, szycie z elementami dziewiarstwa i tkactwa, wyroby pamiątkarskie, obsługa urządzeń technicznych, multimedialnych i biurowych, prace stolarskie, prace użytecznie-porządkowe²¹.

²¹ https://zps.legnica.eu/_spdp/?page_id=18 (dostęp z dnia 08.07.2021).

Natomiast w Specjalnej Szkole Przysposabiającej do Pracy nr 1 w Gliwicach proponuje się uczniom zajęcia z zakresu: sporządzania i wydawania posiłków, prace poligraficzno-introligatorskich, zadań kurierskich, prace biurowych, prac w gospodarstwie gospodarstwo domowym, prac ogrodniczych, wytwarzanie przedmiotów dekoracyjnych i pamiątkarskich, pakowania różnych przedmiotów²².

Szkoła Przysposabiająca do Pracy nr 21 w Łodzi kształci uczniów w zakresie:

- *Pomocnik wytwórcy pamiątek*: uczniowie projektują i wykonują przedmioty dekoratorskie i pamiątkarskie m. in. kartki świąteczne, dekoracje okolicznościowe, stroiki, biżuterię, z wykorzystaniem różnorodnych technik plastyczno-technicznych. Program obejmuje również elementy rękodzieła: szycia ręcznego, maszynowego, szydełkowanie, haftowanie, rzeźbienie.
- *Pomocnik biurowy*: uczniowie uczą się opanowania sposobów organizacji pracy biurowej, czynności praktycznych związanych z obsługą urządzeń i wykonywaniem: kserowania, laminowania, bindowania dokumentów oraz podstawowej obsługi komputera i oprogramowania informatycznego.
- *Pracownik w gospodarstwie domowym*: w toku zajęć w pracowni gotowania, kształcą m. in. umiejętności: posługiwania się sprzętem kuchennym takim jak: kuchenka gazowa, mikrofalą, mikser, krajalnica, toster, frytkownica, zmywarka itp. Z zakresu obróbki wstępnej uczą się: mycia, czyszczenia, rozdrabniania, miksowania, krojenia. W ramach planowania posiłku, zapoznają się z zasadami sporządzania listy zakupów oraz samodzielnego ich dokonywania, estetycznego podawania potraw i nakrywania do stołu.

Poza tym uczniowie realizują zajęcia ogrodnicze w przyszkolnym ogródku. Dzięki nim uczą się jak pielęgnować zieleń (podlewania roślin, przycinania drzewek, krzewów, pielenia, sadzenia), obsługiwać proste narzędzia ogrodnicze, porządkowania terenu (grabienia, odśnieżania, segregowania śmieci).

W ramach zajęć kształtują umiejętności porządkowe, takie jak: mycia małych i dużych powierzchni, dozowanie i stosowania środków myjących i czyszczących, jak również umiejętności potrzebnych w codziennym funkcjonowaniu, do których zaliczyć można umiejętność: prasowania, składania, dokonywania drobnych napraw odzieży itp.²³.

W Szkole Specjalnej Przysposabiającej do Pracy w Mosinie uczniowie mają możliwość aby kształtować swoje umiejętności m. in. w zakresie ogrodnictwa. Zajęcia ogrodnicze przygotowują uczniów do wykonywania prostych prac ogrodniczych związanych z pielęgnacją roślin w warunkach domowych oraz pielęgnacją trawników, roślin ozdobnych, drzew i krzewów w ogrodach należących do osób prywatnych oraz terenów zielonych znajdujących się w miejscach publicznych takich jak hotel.

Podczas zajęć ogrodniczych uczniowie uczą się wykonywania podstawowych czynności związanych z uprawą roślin, w tym takich jak: grabienie, podlewanie

²² <https://zszs-gliwice.pl/szkola/oferta-edukacyjna/szkola-przysposabiajaca-do-pracy-nr-1/> (dostęp z dnia 08.07.2021).

²³ <https://www.zss2.edu.pl/o-nas-2/szkola-przysposabiajaca-do-pracy-nr-1/> (dostęp z dnia 07.08.2021).

rabat, klombów i kwietników, wysiewanie nasion sadzenie roślin oraz odchwaszczanie trawnika, upraw warzyw i kwiatów. Nabywają i doskonalą czynności związane z uprawą roślin w domu. Potrafią wykonać takie czynności jak podlewanie, czyszczenie liści, przesadzanie roślin, nawożenie. Poza tym uczą się jak opiekować się zwierzętami domowymi.

W ramach ćwiczeń z zakresu ogrodnictwa wykonują prace porządkowe takie jak: sprzątanie terenu i usuwanie śmieci, grabienie liści. Ponadto uczą się jak zabezpieczyć byliny przed zimą, w jaki sposób należy ręcznie odchwaszczać upraw roślin, spulchniać ziemię, podlewać. Doskonalą także umiejętności prawidłowego posługiwania się drobnym sprzętem: sekatorem, grabiami, motyczką, spryskiwaczem, węzem ogrodniczym, konewką, uczą się bezpiecznej obsługi sprzętów mechanicznych takich jak kosiarka elektryczna, odkurzacz do liści.

Uczniowie z placówki w Mosinie nabywają umiejętności w zakresie obsługi ruchu turystycznego. W tym zakresie nabywają umiejętności pracownika pomocniczego obsługi hotelowej i gospodarstwa agroturystycznego. Warto podkreślić, że swoje umiejętności uczniowie doskonalą podczas zajęć praktycznych w obiektach hotelowych na terenie powiatu poznańskiego. W toku zajęć przygotowują się do wykonywania prostych prac pomocniczych w pionie noclegowym, gospodarczym hotelu, w restauracji hotelowej lub w gospodarstwie agroturystycznym. Zdobywają dalsze doświadczenie, które wcześniej nabywali na terenie internatu.

W części noclegowej uczniowie uczą się wykonywać czynności towarzyszące przygotowaniu pokoju dla gościa hotelowego: uczą się prawidłowo dobierać i zmieniać bieliznę pościelową, wycierają kurze, przygotowują łazienki wymieniają ręczniki, uzupełniają mydła, szampony oraz myją lustra. Poza tym układają broszury zawierające informacje hotelu oraz regionie. Na podstawie umiejętności kształtowanych na zajęciach gastronomicznych odbywają ćwiczenia praktyczne w kuchni. W ramach zajęć hotelowych uczniowie regularnie organizują na terenie szkoły „Kawiarenkę Cztery Pory Roku”. Wykorzystując umiejętności nabyte na zajęciach ogrodniczych wiosną oraz wczesną jesienią uczniowie pomagają w pracach porządkowych w obrębie terenów zielonych hotelu.

Uczniowie poznają także kulturę obsługi gościa hotelowego, zasady bezpieczeństwa i higieny pracy oraz regulamin obowiązujący w danym obiekcie hotelowym.

W ramach zajęć z zakresu prac biurowych uczniowie nabywają między innymi umiejętności korzystania z komputerowych programów użytkowych, w tym do tworzenia różnorodnych pism, tworzenie prezentacji multimedialnych, korzystanie z arkusza kalkulacyjnego, przeglądarki internetowej, obsługi poczty e-mail, pracy w chmurze.

W ramach zajęć z obszaru rękodzieła uczniowie doskonalą swoje zdolności manualne, rozwijają wyobraźnię i samodzielność twórczą, uczą się dokładności, cierpliwości i wrażliwości. Działania w pracowniach to jednocześnie odkrywanie pasji i własnych upodobań, połączone z orientacją na przyszły zawód. Ważnym celem jest również ukierunkowanie uczniów na twórcze i kreatywne spędzanie czasu wolnego, poznawanie tradycji, kultury i twórczości ludowej. Organizowane są także zajęcia z: ceramiki i garncarstwa, tkactwa i tkaniny artystycznej, wikli-

niarstwa, batiku, filcowania, stolarstwa i renowacji mebli, dziewiarstwa, obróbki szkła witrażowego, gospodarstwa domowego (gastronomia), krawiectwa, malarstwa, plecionkarstwa²⁴.

W Specjalnej Szkole Przysposabiającej do Pracy w Jarosławiu, uczniowie podnoszą swoje umiejętności zawodowe w ramach²⁵:

- gospodarstwa domowego – wykonują prace związane z prowadzeniem takimi jak. sprzątanie, prasowanie, przygotowywanie i wydawanie posiłków;
- rękodzielnictwa – uczą się wytwarzania drobnych przedmiotów dekoracyjnych oraz pamiątkarskich. Wykonują je stosując różne techniki i wykorzystują do tego m.in. drewno;
- ogrodnictwo – uprawiają i pielęgnują rośliny, tereny zielone oraz tworzą kompozycje kwiatowe i stroiki;
- prace biurowe – uczą się obsługi urządzeń biurowych typu: kserokopiarka, laminator itp. oraz wykonywanie usług w tym zakresie, szycie z elementami tkactwa – poznają i doskonalą techniki szycia ręcznego i maszynowego oraz elementów tkactwa.

W Szkole Przysposabiającej do Pracy w Płońsku uczniowie są przygotowywani do nabycia umiejętności praktycznych i wykonywania czynności pracy wynikających z następujących dziedzin: gospodarstwo domowe, prace ogrodnicze, prace biurowe, elementy szycia ręcznego, rękodzielnictwo.

W ramach gospodarstwa domowego nabywają umiejętność sprzątania, prasowania, prania oraz sporządzania i wydawania posiłków. W zakresie prac ogrodniczych potrafią dbać o tereny wokół Ośrodka. Pielą chwasty, sadzą kwiaty, zioła, krzewy. Natomiast zimą przygotowują sadzonki i dbają o rośliny w pomieszczeniach Ośrodka. W ramach przygotowania do wykonywania zadań pomocnika prac biurowych uczą się obsługi urządzeń biurowych typu: kserokopiarka, bindownica, laminator, niszczarka itp. oraz wykonywanie usług w tym zakresie. W toku przysposabiania do pracy nabywają umiejętność zastosowanie ściągów podstawowych i ozdobnych w drobnych naprawach krawieckich oraz haftowaniu; szycie prostych wyrobów, tj. ściereczek, zasłon, rękawic kuchennych itp. Uczniowie mają także możliwość nauczyć się jak wytwarzać drobne przedmioty dekoracyjne oraz pamiątkarskie wykorzystując takie techniki jak: decoupage, malowanie na szkło, wyrób ozdób i biżuterii, origami) oraz materiałów (drewno, glina, sznurek, modelina, koraliki, szkło, bibuła itp.)²⁶.

Dokonany powyżej krótki przegląd programów i ofert wybranych szkół oraz analiza innych, nie przywołanych tu placówek, pozwala stwierdzić, że uczniowie przygotowywani są do wykonywania prostych czynności, adekwatnych do swoich możliwości psychofizycznych. Obszary proponowane uczniom są bardzo zbliżone, różnica polega na stosowanych metodach i technikach pracy.

²⁴ <https://soswmosina.pl/struktura/szkola-przysposabiajaca-do-pracy> (dostęp z dnia 08.07.2021).

²⁵ <http://sosw.jaroslaw.pl/edukacja/szkola-przysposabiajaca-do-pracy/> (dostęp z dnia 08.07.2021).

²⁶ <https://www.sosw.plonsk.pl/oferta-sosw/3rd-class/> (dostęp z dnia 08.07.2021).

Podsumowanie

Szkoła specjalna przysposabiająca do pracy nie jest cudownym środkiem dającym gwarancję skutecznego przygotowania uczniów do samodzielności zawodowej. Każda szkoła jest inna, zatrudniona kadra to często osoby doskonale wykształcone, pełne pasji i zaangażowania, ale są też wśród nauczycieli osoby zmęczone codziennością a specyfika pracy powoduje, że niejednokrotnie doświadczają wypalenia zawodowego. Szkoły te zlokalizowane są także w różnych miejscach Polski zarówno w miastach, jak i małych miejscowościach co może wpływać na możliwości znalezienia zatrudnienia. Poza tym, nie wolno zapominać o negatywnych stereotypach, tak mocno zakorzenionych w świadomości wielu osób. Te schematy myślenia osobach z niepełnosprawnościami często zamykają drogę do rynku pracy lub powodują, że osoby te zaprzestają szukania pracy albo ograniczają swoje poszukiwania zatrudnienia wyłącznie do chronionego rynku pracy.

Zadaniem analizowanych szkół jest „wychowanie do autonomii, do prowadzenia autonomicznego życia na miarę swoich możliwości to wychowanie do bycia w zgodzie z samym sobą i innymi”²⁷. Poczucie pewnej niezależności i przydatności społecznej pozwala osobom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz niepełnosprawnościami sprzężonymi na budowanie poczucia własnej wartości, niwelowanie stereotypów i kreowanie własnej tożsamości.

Specjalne szkoły przysposabiające do pracy są szczególnymi placówkami, które dają szansę wyjątkowym młodym ludziom. „Obecnie szkoły przysposabiające do pracy są dostępne dla wszystkich uczniów, co znacznie wydłuża ich obecność w systemie edukacyjnym, a tym samym przyczynia się do podniesienia jakości ich życia”²⁸.

Proponowane przez szkoły formy pracy, tematyka zajęć przygotowujących do pracy i możliwie samodzielnego życia zdają się wypełniać potrzeby i możliwości uczniów. Zmieniająca się rzeczywistość i postęp technologiczny wymuszają jednak zmiany, także w obszarze form i metod pracy z uczniami w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. Innowacje technologiczne mogą ułatwiać uczenie się nowych umiejętności stąd wydają się zasadnym rozważenie współpracy specjalnych szkół przysposabiających do pracy z uczelniami i ośrodkami badawczymi w celu wypracowania nowych pomocy technicznych, np. aplikacji oraz urządzeń wspierających uczniów z niepełnosprawnościami w odnalezieniu się na rynku pracy.

²⁷ Woynarowska A. (2014). *Zadania szkół ...*, dz. cyt.

²⁸ Zakrzewska-Manterys, E. (2012). *Szkoły przysposabiające do pracy – zło konieczne czy nowoczesna forma edukacji dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym?* http://bc.ore.edu.pl/Content/365/Trendy+3+z+2012_E.+Zakrzewska-Manterys.pdf (dostęp z dnia 10.07.2021).

Piśmiennictwo:

1. Dońska-Ołoszko, M. (2016). Koncepcja edukacji uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną. W: A., Smyczek, M., Dońska-Ołoszko (red.). *Edukacja uczniów z niepełnosprawnością lekką i sprzężoną*, Warszawa: ORE. <https://www.ore.edu.pl/2015/03/niepelnospewnosc-intelektualna/> (dostęp z dnia 13.07.2021).
2. <http://sosw.jaroslaw.pl/edukacja/szkola-przysposabiajaca-do-pracy/>
3. <https://soswmosina.pl/struktura/szkola-przysposabiajaca-do-pracy>
4. <https://www.sosw.plonsk.pl/oferta-sosw/3rd-class/>
5. https://zps.legnica.eu/_spdp/?page_id=18
6. <https://zszs-gliwice.pl/szkola/oferta-edukacyjna/szkola-przysposabiajaca-do-pracy-nr-1/>
7. Kijak, R.J. (2013). *Niepełnosprawność intelektualna. Między diagnozą a działaniem*, Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
8. Kupisiewicz, M. (2013). *Słownik Pedagogiki Specjalnej*, Warszawa: PWN.
9. Rafał-Łuniewska, J., *Wskazania do pracy z uczniem z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim*. www.ore.edu.pl (dostęp z dnia 10.05.2021).
10. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz.U. poz.1578
11. Sidor, B. (2009). Podmiotowość osoby z niepełnosprawnością umysłową. W: A., Klinik (red.). *Edukacja jako proces socjalizacji osób niepełnosprawnych*. Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych, Tom 10, Kraków: Wydawnictwo Impuls.
12. Smith, D.D. (2009). *Pedagogika specjalna. Podręcznik akademicki, Tom 1*, Warszawa: Wydawnictwo APS.
13. Woynarowska, A. (2014). Zadania szkół przysposabiających do pracy jako miejsc wsparcia dorastania młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną do bycia dorosłym. *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, Nr 14, s.164. <https://niepelnospewnosc.ug.edu.pl/archiwum-pdf/niepelnospewnosc14.pdf> (dostęp z dnia 04.07.2021).
14. www.zss2.edu.pl/o-nas-2/szkola-przysposabiajaca-do-pracy-nr-1
15. Zakrzewska-Manterys, E. (2012). *Szkoły przysposabiające do pracy – zło konieczne czy nowoczesna forma edukacji dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym?* http://bc.ore.edu.pl/Content/365/Trendy+3+z+2012_E.+Zakrzewska-Manterys.pdf (dostęp z dnia 10.07.2021).

Streszczenie

Celem pracy jest prezentacja możliwości jakie stwarza specjalna szkoła przysposabiająca do pracy osobom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz niepełnosprawnościami sprzężonymi w procesie przygotowania do samodzielności, w tym samodzielności zawodowej. Dokonano przeglądu ofert wybranych placówek i wykazano, że przygotowują swoich uczniów do wykonywania prostych czynności w różnych zawodach oraz w codziennym funkcjonowaniu. Oferty szkół są dość podobne, różnią się możliwościami i stosowanymi metodami i technikami.

Przygotowanie uczniów do samodzielnej dorosłości wydają się być optymalne, niestety absolwenci muszą się mierzyć z nadal funkcjonującymi stereotypami, które ograniczają ich zawodowe możliwości.

Słowa kluczowe: specjalna szkoła przysposabiająca do pracy, niepełnosprawność, niepełnosprawność intelektualna, niepełnosprawność sprzężona